

Artikkel publisert i:

Jardar Sørvoll, Trine Rogg Korsvik og Idar Helle (red.). Kollektive bestrebelsler. Ei bok til Knut Kjeldstadli på 70-årsdagen. Novus Forlag, Oslo 2018.

Skogsarbeideren – ekte og flertydig

Ingar Kaldal

Ekte mannfolk, stolte slitere, verdens farligste yrke, sunne og sterke, tidlig arbeidsufør med ødelagt rygg, frie menn, med fritt arbeid, i Guds frie natur, uavhengige av klokke og maskiner, underlagt naturkreftenes tvang, i all slags vær, ekstrem snødybde og kuldegrader, træle for sveltelønn, lavt på den sosiale rangstigen, høyt hedret som arbeidets helter. Alt dette har ligget nær å si om skogsarbeidere. Hva slags arbeidere har skogsarbeiderne vært? Hva har de stått for – i arbeidslivet, i arbeiderbevegelsen, i samfunnet og i kulturen? Jo, mye forskjellig, og ikke sjelden motstridende og forvirrende. Samtidig framstår de gjerne som så rotfesta og ekte, i alle sine vesenstrekk.

Slitets helter

Skogsarbeideren har alltid vært god å vise til når noe skikkelig, opprinnelig og autentisk skulle vises fram, opphøyes og fortelles, om arbeid og arbeidere, menn og maskulinitet. De har vært anvendelige for romantisering, heroisering, nostalgi og det omvendte, for skildringer av virkelig og konkret slit, nød og undertrykking. Fra skogsarbeidernes historie kan mye hentes til å fortelle både hvor jævlig arbeidsfolk har hatt det, hvor godt de har taklet slitet, og hvor mye fornuftig og jordnært de har stått for, moralsk og kanskje ideologisk.

De har så å si personifisert protestantismens arbeidsetikk, hvor det å slite og streve for sitt brød, er det som gir verdighet. De passer inn både i kritikk av arbeidet og arbeidssamfunnet, og i feiring av det samme.¹ Og hvor kan vår tids så inngrodde sosialpolitiske prinsipp om arbeidslinja finne bedre moralsk gjenklang enn i det som lar seg fortelle om skogsarbeidere

1 Om begrepet «arbeidssamfunnet», se Roland Paulsen, *Arbetssamhället – hur arbetet överlevde teknologin*, Malmö 2010.

– slik de gjerne framstilles. De er også blitt idealisert i ellers helt ulike politiske ideologier, fra fascisme til kommunisme, sosialisme til nyliberalisme.

Men som sagt, hva er og var skogsarbeideren? Og hvordan er han blitt framstilt? Her er målet å reflektere litt omkring hvordan fortellinger på flere plan har vært med på å forme ulike bilder av skogsarbeideren.

I skogen, i industrisamfunnet – og moderniteten

Selv om det i skogen har foregått mange slags arbeid, blant annet sinking og gjeting, som også kvinner og barn utførte, tenker vi i vår tid med «skogsarbeid» først og fremst på menn som har hogget tømmer, transportert det med hest og senere traktor ut av skogen, og videre fløtet det i vassdrag og elver ned til sagbruk og fabrikker. I industrisamfunnet ble bruk av skog gjort til et skogbruk som skulle levere råstoff til treforedlingsindustrien. Og skogsarbeid ble lønnsarbeid, for menn.

Tømmerhogst og fløting var manuelt arbeid, hvor det var bruk for mange menn. Så kom skogsbilveiene og lastebilene fra 1960–70-tallet og utover og gjorde at fløtingen ble lagt ned. Da kom også de moderne skogsmaskinene som gjorde tusenvis av tømmerhoggere overflødige. Før det var hogsten et sesongarbeid som sysselsatte en stor del av mennene i alle bygder med mye skog, om vinteren. Resten av året var de avhengig av annet lønnsarbeid, hvis de ikke hadde gård eller småbruk. Når hogstsesongen var slutt, fikk mange av de samme arbeiderne være med på fløtingen, når vårflommen i vassdragene gjorde at den kom i gang. I skogsbygdene var dette en del av årvisse sykluser, som en stor del av befolkningen hadde en viktig del av sitt levebrød fra.

Før mekaniseringen var tusenvis av gutter og menn med på skogsarbeid. I land med mye skog var de lenge en av de største yrkesgruppene. I USA skal en halv million menn ha vært sysselsatt i skogbruket på det meste i 1906.² I nordiske land ble toppen nådd noe senere, med 150–200 000 skogsarbeidere i Sverige på slutten av 1930-årene, 100 000 i Finland og 36 000 i Norge omkring 1950. I tiårene etter det gikk det fort nedover.³ Som

2 Adam Tomczik, «He-men Could Talk to He-men in He-man Language»: Lumberjack Work Culture in Maine and Minnesota, 1840–1940, i *Historian*, Winter 2008, Vol. 70 Issue 4, 2008: 697. Befolkningen i USA var da ca. 80 millioner.

etnologen Ella Johansson skriver i sin avhandling om skogsarbeiderne i Norrland, «... *den typiske svenske arbeideren under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet var varken verkstadsarbetare eller stadsbo. Han var en skogsarbetare och landsbygdsbo*». ⁴

Skogsarbeidernes storhetstid faller i stor grad sammen med den epoken vi ser som industrisamfunnet, og med den tida da arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen tok form og vokste seg til å bli sterk og viktig. Alt dette kan skogsarbeiderne på ett vis sees som en viktig del av, både ved at de kom til å sette sine toner i arbeiderbevegelsens kamper, og ved at arbeidet deres var tett knyttet til industrien.

Samtidig kan skogsarbeiderne også sees som noe annet, førmoderne og perifert i forhold til det industrielle og proletære som vi ellers forbinder med perioden. Arbeidet i skogen var oppgavestyrt, ikke klokkestyrt. ⁵ Når skogsarbeid har hatt lett for å bli sett som opprinnelig, tradisjonelt og forut for modernisering, er det blant annet fordi det har vært så kroppslig, og så forbundet med naturen.

Men dette kan også diskuteres. Her bør vi løsrive modernitetsbegrepet fra industri og urbanitet. Da ser vi lettere at skogsarbeiderne tidlig sto for mye moderne, ikke bare ved at de arbeidet med å forsyne industrien med råstoff, men ved at de arbeidet for lønn, og tjente penger som de brukte på forbruk. I forhold til andre arbeidergrupper i jordbrukssamfunnet, som ofte hadde arbeidet for kost og losji, var skogsarbeiderne lønnsarbeidere.

Ella Johansson har vist hvordan moderne varer mange steder preget livet i skogskoiene som arbeiderne bodde i under hogstsesongen. Der hadde de gjerne med seg kjøpt mat; fleisk, sirup, hvitt mel, sukker og kaffe. I det ellers så enkle og primitive koielivet fantes det altså flere ingredienser i kostholdet som det ellers i samfunnet var finfolket som fikk tilgang på, lenge før andre. Dette er ett av flere temaer som gjør at skogsarbeider-

3 Hanna Snellman, Flottningsepoken i norra Finland, i Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger, Hanna Snellman (red.), *Skogsliv – kulturelle prosesser i nordiske skogsbygder*, Lund 2000: 66, Ella Johansson, *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Nordiska museets Handlingar 118, Stockholm 1994: 9, Paul Tage Halberg, *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 – en kamp for likeverd*, Oslo 1993: 623. Befolkningen i Sverige var da på ca. 6,5 mill., i Finland ca. 4 millioner og i Norge ca. 3 millioner.

4 Johansson 1994: 9.

5 Om de begrepene, se Edward P. Thompson. Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism, i *Past & Present*, No 38/1967.

kulturen ikke passer inn i vanlige dikotome begreper for tradisjon og modernitet.⁶

Typisk og utypisk proletar

Som lønnsarbeidere solgte skogsarbeiderne sitt arbeid på et marked. Mer enn for mange andre lønnsarbeidere ble prisen her fastsatt individuelt, ved at hver og en avtalte med skogeier eller driver hva betalinga skulle være. At mange arbeidere også så fordeler med dette, var en av grunnene til at fagorganiseringen kom sent til skogen, og i mange miljøer ikke i det hele tatt. Og selv der organisering og avtaler ble etablert, fortsatte individualitetsprinsippet å styre mye.⁷

Det individuelle var her et grunnleggende trekk både ved avlønning og innsats i arbeidet. Med akkordlønn, betaling etter hvor mange kubikk tømmer hver og en hogg, visste skogsarbeideren at det som i stor grad avgjorde det økonomiske utbyttet av en hogstsesong, var hvor godt han selv klarte å stå på i arbeidet. I mange miljøer kunne dette gjøre at arbeidshverdagen ble litt av en konkurranse, hvor måling og telling av hver enkelts ytelser var viktig. Ikke sjelden skapte det hierarkier mellom gode og ikke så gode hoggere. Som forfatteren Sven Moren skrev om da han som unggutt i årene omkring 1900 ble med på tømmerhogst, da «... spurdest det kven som var hardast til å hogge. Vi vart samde om at kvar gong vi fekk ein stokk ferdig, skulle vi slå eit slag i stokkenden med øksehamaren. Så det kom nok til å spørjast kven som var basen».⁸

Et velkjent tema om dette har også vært hvordan skogsarbeid lenge fungerte som rekrutteringsbase for skiløpere, både ved at arbeidet trente de musklene som langrennsløpere trengte, og ved at arbeidet var preget av konkurranse og fokus på individuelle ytelser og utholdenhet.⁹

Bak fokuset på hver manns arbeidsprestasjon kan vi ofte skimte to ellers ulike logikker. På den ene siden kunne arbeidsevnen framstå som medfødt, personlig og ikke sjelden arvet, noe som gjorde at enkelte bare egnet seg

6 Johansson 1994: 26ff, 39ff, 66ff, 75ff og 165ff.

7 Halberg 1993: 26ff.

8 Sven Moren, *Den store tømmerdrifta*, Oslo 1980: 10 (første utgave 1909).

9 Gunleif Krogstad, Skogsarbeider og langrennsløper som felles identitet, i *Heimen* 4/1998: 261–268.

bedre enn andre i skogen. Samtidig kunne det omtales som noe den som var ihuga og motivert, kunne opparbeide seg.¹⁰ Skogsarbeiderens dugelighet kunne altså handle både om natur og moral.

Mange skogsarbeidere var typiske proletarer ved at de bare eide sin arbeidskraft, som de for å ha et levebrød måtte selge til en arbeidsgiver. Men en stor del av dem, særlig i Norge, kombinerte også skogsarbeid med eget småbruk. Da var de mindre avhengige av lønna fra skogen. Det kunne være et bra kort å ha i konflikter. Da merket arbeidsgiverne at «å sulte ihjel en småbruker, det er ikke liketil det», som det ble sagt om en skogskonflikt i Trysil som varte i flere år.¹¹

Det å ha et eget gårdsbruk kunne gi både trygghet og selvtillit. Men det kan også ha skapt ambivalens til fagorganisering – for hva var en da: lønnsarbeider eller eier av jord og gård? Om den med egen jord kan ha vært mindre lønnsarbeider, kunne gården gi selvtillit – også som arbeidsmann. Som Knut Kjeldstadli skrev i sin magisteravhandling om forholdet mellom arbeidere og bønder i 1930-årene: «*Skogsarbeiderne skilte seg fra landarbeiderne ved at flere av skogens folk hadde et attåtbruk. De hadde også jevnt større klassebevissthet.*»¹² Kanskje var det som for en skogsarbeider med jord til å dyrke sin egen mat, avgjorde beslutningen om å bli med i arbeiderbevegelsen, at en på ett vis uansett var arbeider, en som hadde sitt levebrød fra eget, og ikke andres, arbeid.

Men også det å være bare, eller ren, lønnsarbeider, kunne for en skogsarbeider by på ambivalens – blant annet til organisering. Avtale og bånd til arbeidsgiver, og kollektivt fastsatt lønn, kunne gi økonomisk trygghet, men samtidig ufrihet, et hinder mot å ta maks ut av en gunstig situasjon. Dette forholdet mellom tvang og frihet ligner på det mange i det såkalte «prekariatet» opplever i vår tid. I fleksibiliteten ligger både tvang til uforutsigbart liv, og frihet til å utnytte gode sjanser, vel å merke når markedet har mange jobber å velge i.

Når skogsarbeidere sjelden var helt eiendomsløse, handlet det om mer enn egen jord. De var gjerne også eiere av egne arbeidsredskaper til bruk i

10 Ella Johansson, Skogslöpare och vedbodsstökare. Jägare och bönder under industrialismens samhällsomvandling, i Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger, Hanna Snellman (red.), *Skogsliv – kulturelle prosesser i nordiske skogsbygder*; Lund 2000: 53, og Johansson 1994: 21.

11 Jan Anders Diesen, *Ljørdalskonflikten 1931–1937/38*, Hovedfagsoppgave i historie, Trondheim 1988: 134.

12 Knut Kjeldstadli, «*Arbeider, bonde, våre hære ...*» *Arbeiderpartiet og bøndene 1930–1939*, avhandling utgitt i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 2/1978, s. 49.

skogen, produksjonsmidler, om en vil. Hoggeren hadde sag, øks og utstyr til å file og kvesse dette. Det siste kunne avgjøre hvor godt en klarte det i hoggingen. Noen hadde også egen hest, og senere traktor. Betydningen av dette for sosiale identiteter kan ha variert. Kanskje gjorde det skogsarbeidere til en slags «*halvt sjølstendige eiendomsmenn*», som Knut Kjeldstadli kalte jernarbeidere som både eide og passet godt på sine selveide arbeidsverktøyer, i sin dr.avhandling om jernarbeiderne i Kristiania.¹³

Å ha hest kunne gi mer av både status og fortjeneste. Om vi strekker dette temaet fram til da skogsarbeid virkelig ble maskinelt, finner vi skogsarbeidere som uten tvil var både entreprenører og investorer. Det lille mindretallet som da satset videre i skogen, var ikke sjelden yngre skogsarbeidere som satte seg i stor gjeld for å skaffe seg dyre og moderne maskiner. De drev egen næring, og var kapitaleiere, men tok også så store økonomiske løft at de måtte arbeide enda mer enn før for å greie avdragene til banken. Maskinene gjorde det mulig å hogge tømmer både hele døgnet og året rundt, uavhengig av dagslys og snøforhold. Mange av de nye skogsarbeiderne som ble bedriftseiere, kom derfor til kjøre sine maskiner mest mulig, og ble i en viss forstand ikke mindre arbeidere. Enda mer enn før var deres arbeidsliv preget både av hardt arbeid og konkurranse, og av identiteter som ikke bare lot seg plassere i enkle og entydige kategorier.

Arbeidets verdi

Hvilken makt lå for skogsarbeideren i å legge ned arbeidet? For den med stort banklån på egen maskin, kunne det være umulig. Mest effekt i å true med streik, lå kanskje i tømmerfløtingen. Hvis fløterne la ned arbeidet midt i vårflommen, kunne det ramme industriens tilførsel av tømmer for et helt år. Særlig klart kunne dette framstå for dem som arbeidet på de store lensene, hvor store mengder tømmer kom fra vide skogsområder via de store vassdragene, ble sortert og sendt videre på siste etappen fram til fabrikkene. Som historikeren Sigrid Helene Agnalt har skrevet i sin studie av lensearbeiderne nederst i Glomma, der tømmeret ble levert til blant annet

13 Knut Kjeldstadli, *Jerntid. Fabrikkssystem og arbeidere ved Christiania Spigerverk og Kværner Brug fra om lag 1890 til 1940*, Oslo 1989, s. 29.

Borregaard i Sarpsborg: Det ga både makt og status å stå for håndteringen av tømmeret på «*dørstokken til industrien*».¹⁴

Å delta i dette må ha gjort det lett å erkjenne arbeidets betydning. Millioner av tømmerstokker passerte gjennom vassdrag og lenser, og hver eneste stokk trengte fløterens årvåkenhet og hjelp for å flyte videre dit den skulle. På lignende måte var også arbeidet i skogen lett å forstå verdien av, særlig så lenge det ble utført med kropp og håndredskaper.

Dette gjaldt fra gammelt av egentlig de fleste ressurs folk hentet fra skogen. Som forfatteren Halvor Floden har skrevet om dagliglivet i skogsbygda han vokste opp i: «*Veden hadde heller ikke noko anna verde enn arbeidet, uhoggen ved i skogen var verdelaus.*»¹⁵ På ett vis kan dette sees som en nesten naturgitt illustrasjon av en marxistisk tese om arbeidet som alle verdiers opphav. I skogen var det arbeidet som avgjorde hvordan en greide seg. Når arbeidet så klart skapte verdiene, ga det også arbeidet verdi, om ikke i kroner og ører, så desto mer i verdighet. Skulle ikke dette også gitt skogsarbeidere like naturgitte grunner til å kjenne sin plass, i sosialistisk ideologi og kollektiv fagorganisering?

Drønn fra dalen

Historien om skogsarbeidernes forhold til politikk og organisering er for omfattende og kompleks til å fortelles her. Bare noen glimt for å få fram variasjonen: I alle land med mye skogbruk har skogsarbeiderne vært vanskelige å organisere. I mange nordamerikanske skogsmiljøer hvor forholdene tidlig var tydelig og brutalt preget av både klasseforskjeller, kapitalisme og industrialistiske forhold, fikk fagorganisasjonen aldri noe solid og varig tak. Også i nordiske skoger gikk det tregt, med mislykte forsøk først, og sent gjennombrudd, men da skjedde det gjerne raskt og sterkt.

I Norge fylte skogsarbeiderne et av de største fagforbundene i LO i 1930-årene, få år etter at de endelig hadde lyktes med å etablere et stabilt

14 Sigrud Helene Agnalt, *De siste lensekræbbene. Tømmerfløting ved Glennetangen lense i Nedre Glomma 1938–1985*. Masteroppgave i historie, Trondheim 2013: 91. Se også Sigrud Helene Agnalt, *Lensekræbbene på Glennetangen*. En studie av en særegen arbeidsplass i Nedre Glomma på 1900-tallet, i *Heimen*, bind 51, 2014.

15 Halvor Floden, *Ein fjellgard*, Oslo 1969: 58.

fagforbund.¹⁶ Før det fantes det her skogsarbeidermiljøer hvor det lenge rådet utbredt antipati mot arbeiderbevegelsen, og en viss rekruttering til den høyreekstreme streikebryterorganisasjonen Arbeidets Frihet. Dette bidro også til at noen av de hardeste arbeidskonfliktene i mellomkrigstida utspilte seg nettopp i skogsbygder, med arbeidere blant deltakerne på begge sider – ikke sjelden med hatefullt delte bygdemiljøer som langvarig ettervirkning.

Mye bitterhet mellom arbeidere ble her ikke glemt etter at arbeiderstyret tok over landet. Men *det* hjalp godt på skogsarbeiderens plass i samfunnet. Gjennom skiftende situasjoner ble skogsarbeiderne nå helter i historier om framsteg: fra da de med sin kamp for organisasjonsretten i 1920- og 30-årene fikk det til å «drønne gjennom dalen», som var tittelen på en av de filmene som handlet om dette (1937, laget for LO, av Olav Dalgard) – til de ble hedret i den nasjonale fortellingen om arbeidet som bygde landet. Dette ble blant annet uttrykt på Norges Banks hundrekronersedler, som fra 1949 til 1962 ble prydet av maleriet «Lensekara» (av Erik Werenskiold). Det viste fløtere som skulder ved skulder, med hver sine tømmerhaker, håndterte tømmerstokkene i vannet, på vei til industrien – midt i industri-samfunnets store epoke 1950-tallet. Her var det både forandring og kontinuitet, og skogsarbeiderne ble viktige symboler for begge.

Var det slike framstegsfortellinger tanken om skogen som sted der arbeidet skapte verdiene, pekte fram mot? Kunne ikke mye her ha gått helt annerledes? Var fokuset på arbeidet egnet til å entydiggjøre skogsarbeideren som arbeider, med gitt og klar plass i klasse og bevegelse? Eller var arbeidet noe som kunne gjøre skogsarbeideren like flertydig som de andre mer opplagt ambivalente trekkene ved hans liv? La oss bringe inn et eksempel på en annen måte å fortelle på om skogsarbeideren, fra et samfunn som var annerledes, men hvor de sosiale trekkene ved skogsarbeiderens liv og arbeid heller burde kunne framstått som enda klarere.

Tøff og hensynsløs

Den mest kjente figuren i nordamerikansk folkløse er en tømmerhogger. Han heter Paul Bunyan. Historiene om ham er mange, formidlet blant annet

16 Organiseringsen av skogsarbeiderne i Norge er grundig beskrevet bl.a. i Halberg 1993.

i 300 bøker.¹⁷ Han har vært tema for et stort antall barnebøker, festivaler og skulpturer. Kanskje stammer navnet hans fra en legendarisk tømmerhogger som har levd en gang på 1800-tallet. Men mest trolig er han bare oppfunnet. Det er også de mange fantastiske historiene om ham som fra 1880-årene og utover ble sirkulert både rundt matbordene i skogsarbeiderleirene og ellers i samfunnet – som den om at han var så stor da han ble født at han måtte bæres fram av fem storker. Noen steder heter det at han var sju fot høy (ca. 2,10 m), andre steder beskrives han som så stor at fotsprene hans laget sjøene i Michigan. Og når han slepet øksa etter seg, ble sporet i bakken til Grand Canyon. Hans ufattelige effektivitet med øks og sag gikk igjen i historiene. Her var det rikelig med innslag av både ekstremt stor og sterk skogskar og mye opplagt uvirkelig fantasi. En gang hadde han fløtet et parti tømmer i feil retning. Da matet han sin okse med salt så han ble så tørst at han ved å settes på toppen av elva, drakk så kraftig at strømmen snudde, og tømmeret fløt fortere tilbake enn nedover.

Selv de historiene som var mest vanvittige, inneholdt stadig temaer som enhver skogsarbeider kunne kjenne til. Om arbeidet ble det fokusert på krav til krefter og ytelser, som Paul Bunyan brukte hensynsløst både overfor skogen og i omgang med «sine» karer. Han framsto både som superarbeideren og alles sjef. Klasseforskjeller var ikke tema, han sto for arbeid og kapital i én person. Med vår tids begreper er det ikke vanskelig å se Bunyanfortellingene som godt stoff for høyrepopulisme. Her var det heller ikke fritt for anekdoter som spilte på rasisme og kvinneforakt. Når Paul Bunyan brukte såkalte «*cook-boys*» til å spre fett i steikepannene, valgte han svarte gutter fordi de tålte varmen så godt. Noen av dem ble igjen i panna, og endte som «*raisin[s] in the cake*».¹⁸ Selv om det nesten ikke finnes kvinner i Bunyanhistoriene, ble det så vidt nevnt at han var gift. Mrs. Bunyan var berømt for sine «*soft nosed pancakes*».¹⁹ Ellers omtales hun som utstyrt med trefot, og «*just as dumb as she was ugly*».²⁰

17 Ifølge nettsiden til Wisconsin Historical Society, <https://www.wisconsinhistory.org/Records/Article/CS504> (referert 4.8.2017).

18 Referert fra Michael O'Rourke, Michael, Paul Bunyan Lives!, i *Capitalism Nature Socialism*, 14:2, 2003: 21.

19 W.B. Laughead, *The Marvelous Exploits of Paul Bunyan, as told in the Camps of the White Pine Lumbermen for Generations during which Time the Loggers have Pioneered the Way through the North Woods from Maine to California. Published for the Amusement of our Friends by The Red River Lumber Company.* Minneapolis, Westwood Cal, Chicago, Los Angeles, San Francisco 1922: 23.

På ett vis kan Bunyanfortellingene sees som ren underholdning, til å le rått av når det ble konkurrert om å servere de tøffeste historiene i tømmerhoggerleirene. Men latter kan være politisk, i flere retninger. En gang da noen arbeidere i et skogselskap som hadde brukt Bunyan i sin markedsføring, ble presentert noen hogstplaner som de så som urealistiske, skal de ha gjort det til syrlig ironisk talemåte å svare: «*Better send for Paul Bunyan.*»²¹ Samtidig var Bunyan altså tømmerhogger, og hans fantastiske bragder ble utført i et arbeid også vanlige skogsarbeidere konkurrerte om å yte mest mulig i. Slik kunne Bunyananekdoter også brukes arbeidsmoralisk, som når han skal ha sagt til skogsarbeidere som han syntes var late: «*I don't care if you ride the saw, but please don't drag your feet.*»²²

En slik figur kunne ellers motstridende interesser samles om. Som folkloristen og skogsarbeiderhistorikeren Robert E. (Bob) Walls skriver om bunyanhistorienes funksjon i samfunnet: «*Labor, management, and the nation thus collaborated in containing and ennobling the American logger, a proud producer of American consumable natural resources, a hero of free enterprise.*» Bunyan ble et ikon for amerikanske tenkemåter både om arbeid, natur og nasjonal identitet.²³

Øm og omsorgsfull

På ett vis kan mye i disse fortellingene sees som motsetninger til det vi forbinder med nordiske skogsarbeidere. Når det gjelder drømmen om herredømme over naturen, finnes det her for eksempel mange historier om hvordan skogsarbeidere har reagert med forakt på hvordan de moderne maskinene ødela skogen. Her snakker de gamle om snauhogst som vandalisme, og minnes gjerne sin omsorgsfulle ømhet for naturen. Som en av de skogsarbeiderne jeg har intervjuet i Trysil, sa: «*Å hogge smågran var som å drepe små barn.*»²⁴ I amerikanske skoger har konfliktene i senere tiår om å jage bort miljøaktivister som har prøvd å hindre maskinenes rasering

20 Sitert fra O'Rourke 2003: 24.

21 Laughead 1922: 3.

22 Laughead 1922: 19.

23 Robert E. Walls, Paul Bunyan, i Jan Harold Brunvand (ed.), *American Folklore. An Encyclopedia*. New York & London 1996: 107.

24 Informant S9 i Ingar Kaldals samling intervjuer fra Trysil og Värmland.

av naturen, vært minst like voldsomme som de tidligere konfliktene om arbeidsforhold var i nordiske skoger.

Men denne sammenligningen blir alt for enkel. For selv om dette har vært forskjellig, har skogsarbeidere i de fleste land stått for både omsorgsfulle følelser for skogen som natur, og bitterhet mot naturvernere når de har stått i veien for hogst. Historiene om Bunyan ble forresten senere på 1900-tallet forsøkt tilpasset en voksende erkjennelse av at skogen måtte i varetas som natur.

Den som vil vente noen minutter med å lese videre, kan før det søke opp på internettet Walt Disneys tegnefilm fra 1958 om Paul Bunyan (søk på «Disney + Bunyan» på YouTube, den varer 17 minutter). Her var råheten dempet, men det var fortsatt hans prestasjoner som hogger som sto i fokus. Apropos: Walt Disney lot også sin figur Langbein prøve seg som tømmerhogger. Den historien kom på norsk i 1982. I kjent askeladdstil meldte Langbein seg på en konkurranse om å hogge et stort tre ved kongens slott. På veien dit var han snill og hjelpsom mot alle han møtte, og fikk derfor som takk ei øks, som viste seg å ha magiske evner, og som gjorde at Langbein lett vant hogstkonkurransen. Skogsarbeideren var her solidarisk, i alle fall omsorgsfull. Men fortsatt sto arbeidsytelsen igjen som fortellingens mål.²⁵

I dans med makta

Apropos Askeladd, og tilbake til Norge: På Arbeiderpartiets landsmøtefest i 1990 danset skogsarbeideren Dag Terje Andersen med partileder Gro Harlem Brundtland. I media ble denne hendelsen raskt gjort til en fortelling om hvordan den skjeggete skogsarbeideren hadde gått inn for å kapre selveste dronninga, og med den dansen sikret sin politiske karriere i partiets og landets ledelse (slik ble dette stadig gjenfortalt når han senere ble både minster i flere regjeringer og stortingspresident). Fortellingen om det som hadde skjedd, så ut til å være nokså upåvirkelig av det faktum at Andersen allerede var valgt inn i partiledelsen før dansen, og at det ikke var han som bød opp Gro – han var nemlig forpliktet til å åpne dansen fordi han hadde holdt takk-for-maten-talen under festmiddagen. Det viktige er her ikke

25 Walt Disney. *Langbein tømmerhogger*, Oslo 1982.

hvordan dette faktisk hadde skjedd, men hvordan det ble fortalt, og hvilke betydninger skogsarbeideren dermed ble tillagt. I så måte dukket Andersens skogsarbeiderbakgrunn opp i mange år framover.

Hvilken annen yrkesgruppe ville egnet seg bedre i et bilde av at det fortsatt fantes ekte arbeidere i toppen av arbeidernes parti, og i landets ledelse? Som avisa Klassekampen skrev om Andersen i 2006: «*Når ein av dei få skogsarbeidarane som er att tek plass ved Kongens bord, går det eit skjelv av fryd gjennom partisjela.*»²⁶

Hadde skogsarbeideren her kommet hjem til sitt naturlige opphav, der hans plass var klar? Eller var han i ferd med å bli en eksotisk figur i et sosialdemokratisk parti ledet av en lege? Og, kunne han i den tida dette skjedde i, ha skapt like skjelvende fryd i opptil flere andre politiske partier, med helt annerledes ideologi? Var skogsarbeideren nå som før, uansett hvor ekte og rotfestet han var (eller derfor), godt egnet til å tolkes inn i de historiene som hadde dominans og makt i samfunnet?

Kanskje var skogsarbeideren ikke bare en det var få igjen av, men også en som ikke sto for det han en gang var, opprinnelig? Avisen Nationen beskrev ham slik: «*... Andersen slår ikke digre tømmerhogger-never i bordet så flisene fyker. Han reiser seg ikke bredskuldret og truende. Han slenger ikke motorsaga i veggen i protest. Neida, han sitter der ganske rolig. Næringsministeren. Skogsarbeideren. Med sitt kulerunde skjeggprydete hode, og kontinuerlig spørrende uttrykk sitter han der. Håndflatene er urolige mot armlenene på stolen. Kanskje tenker han over at han ikke lenger har træler.*»²⁷ Denne skogsarbeideren var ikke lenger bråkmaker, som protesterte mot urett. Og han hadde heller ikke lenger træler i hendene (og hvor mye «ekte skogsarbeider» er det *da* igjen?). Dermed var han kanskje også uten grunn til å protestere? Var dette nå blitt en grei måte å beskrive skogsarbeideren på, særlig i bøndernes avis Nationen?

26 Klassekampen 30.9.2006.

27 Nationen 3.11.2006.

Øksas klang – i mang slags sang

Hva har avgjort hva slags fortellinger skogsarbeidere har latt seg plassere inn i? Og hva har skogsarbeideren vært, egentlig? Som vi har sett, mye forskjellig, og lett å tolke i flere retninger.

Skogen er en av de mest romantiserte og myteomspunne arbeidsverdener. Det er den over hele verden, og det har den vært i hele den moderne tid. Og kanskje blir den det bare mer og mer. Flere internasjonale TV-kanaler har i senere år sendt realityserier om tømmerhoggere, hvor fokus har vært rettet mot ekstreme arbeidsforhold, og ekte mannfolks evner til å takle dem, mandig og maskulint (Ax Men, American Logger, Heli-loggers). Logging Sports Days arrangeres flere steder i USA og Canada. Kappsaging og andre arbeidsoperasjoner fra skogen er her tema for egne turneringer, og kåring av stjerner og legender. I Rovaniemi i Finland ble det fra 1937 gjennomført «Flottartävlingar». Som etnologen Hanna Snellman skriver om dette: Her kunne lokalbefolkning og turister la seg imponere av å se «*ödemarkernas man briljerande på en stock eller i en båt i forsen*».²⁸ I flere land har tømmerfløtere også vært populære figurer i romaner og spillefilmer, gjerne spunnet rundt typiske kjærlighetsdramaer. Her var kvinner i høyeste grad med, men godt tilpasset fortellingenes framstilling av fløterne som flørtende og erobrende Don Juan-typer.²⁹

Overalt dukker det opp et eller annet om skogsarbeidere, samme hvor vi snur oss. Deres kaffekjeler, ryggsekker og arbeidsredskaper pryder veggene på utallige pizzarestauranter. For noen år siden dukket det opp en egen stil og klesmote som ble kalt «lumbersexual», kjennetegnet av stort skjegg, brede bukseseler, rutete flanellskjorter og boots, som skulle få menn til å ligne hoggere fra skogen. Disse mennene hadde neppe mer erfaring med øks og sag enn en vanlig pizzakunde.

Så bør vi spørre: kan det ikke være like mye basert på romantisering når partisjela skjelver av å se skogsarbeideren danse? Dette er et for stort spørsmål å svare på her. Poenget er å peke på at skogsarbeideren alltid har vært lett å lage mange slags fortellinger om. Som all «hel ved» er han ekte, og mulig å lage mye forskjellig av. Og som i skogen er det som kommer ut

28 Snellman 2000: 77 (sitatet), se også Hanna Snellman, *The Road Taken – Narratives from Lapland*, Inari 2005: 60.

29 Snellman 2000: 78, Agnalt 2013: 91–92.

når vi roper inn i skogsarbeiderens mangfoldige historie, gjerne ekko av våre egne rop.

Når det som fortelles om hvordan skogsarbeideren var og er, preges av løgn og myter, kan vi møte det på flere måter. Vi må for det første avsløre det som er usant, manipulert og misforstått. Og enten vi da med våre kilder finner at det ikke er sant at skogsarbeideren var så opptatt av å være grenseløs i sin arbeidsytelse, eller vi avslører en liten, men vesentlig, feil i anekdoten om skogsarbeideren på dansegolvet som makterobrende askeladd, så kan vi korrigere og ironisere. Å gjøre det er viktig og rett. Men det er ikke nok.

Er noe blitt fortalt på en bestemt måte, kan det (for det andre) også uttrykke noe interessant som vi kan tolke oss fram til om holdninger og kulturelle tenkemåter – her om skogsarbeideren som arbeider, og mann – og som maskulin, på flere ulike måter.

Den tredje egenskapen ved fortellinger er at de selv også er med på å forme liv og samfunn. Det gjør de gjennom måtene de er fortalt på, hva som er fokusert, og med bilder som får dem til å høres ut som selvsagte og sanne. Slik formes også moralske og politiske tenkemåter, ikke sjelden slik at de framstår som rett og nødvendig å følge. Da kan det å tolke selv de mest opplagt usanne fortellingene, og hvordan de er blitt fortalt, vise oss noe om makt.

Marx mente at filosofene før ham kun hadde tolket verden forskjellig, og at det nå heller gjaldt å forandre den. Kanskje vil vi lettere også oppdage at noe er foranderlig ved å tolke det enda mer, og mer kreativt. Har noe vært mulig å tolke og fortelle på flere måter, tyder vel det også på at det har vært mulig å tenke og gjøre annerledes. Slik kan en historisk analyse som tolker – stadig enda litt mer – også øve oss i å se ikke bare flertydighet, men foranderlighet.